

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

**КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА ОЛЕГА МІШУКОВА**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**НІЦШЕАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У
ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ДЖЕКА ЛОНДОНА**

Виконала: здобувачка 2 курсу, група 251 М
Спеціальності 014 Середня освіта
Освітньо-професійної(наукової)
програми Середня освіта (мова і література
англійська)
Ширяєва Катерина Анатоліївна

Керівниця докторка філологічних наук,
професор Ільїнська Ніна Іллівна
Рецензент доктор філологічних наук,
професор Олексенко Володимир Павлович

Херсон – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА «ДЖЕК ДОНДОН І НІЦШЕАНСТВО» У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	8
1.1. Рецепція художньої прози Джека Лондона у науковому дискурсі.....	8
1.2. Ніцшеанство Джека Лондона : світоглядний аспект.....	11
РОЗДІЛ 2 НІЦШЕАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	15
2.1. Ніцшеанська концепція «переоцінки всіх цінностей»	15
2.2. Ідея «надлюдини (übermensch) як персоніфікований конструктор антропологічної концепції філософа.....	18
РОЗДІЛ 3. МОДИФІКАЦІЯ НІЦШЕАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ДЖ. ЛОНДОНА	25
3.1. Концепція особистості «стихійного» ніцшеанця в «Північних оповіданнях» («Northland Stories»).....	25
3.2. «Природна людина» ніцшеанського типу у романі Джека Лондона «Морський вовк» («The Sea-Wolf»).....	32
3.2.1. Жанрово-композиційна специфіка роману Дж.Лондона «Морський вовк»	Ошибка! Закладка не определена.
3.2.2. Код ніцшеанської особистості в образі Вовка (Вулфа) Ларсена	32
3.2.3. Трансформація ніцшеанської ідеї волі до влади у структурі особистості Ларсена	35
3.2.4. Специфіка художнього втілення ніцшеанського мотиву гри	37
3.2.5. Аполлонічне / діонісійська як маркери волі до життя	38

3.2.6. «Переоцінка цінностей» Вовком Ларсеном.....	40
3.2.7. Поразка індивідуалізму Ларсена у етичній парадигмі «гуманізм vs ніцшеанство».....	43
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Літературознавство останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ століття сформувало цілу низку актуальних проблем. Серед них питомої ваги набувають процеси реінтерпретації творчості письменників із світовим ім'ям, які у радянські часи поцінювалися переважно з ідеологічних позицій. Саме до таких належить класик американської літератури Джек Лондон (London, Jack, автонім – London, John Griffith, 1876-1916). Утім, настав час розглянути його творчість у новому, не редукованому вимірі, з культурологічних позицій у соціокультурному та філософсько-літературному контексті. Такий ракурс дослідження дає змогу переосмислити світосприйняття й творчу спадщину американського письменника, подолавши вузький і упереджений погляд на письменника як прихильника соціалістичних ідей та послідовного критика буржуазної системи.

У нашому дослідженні творчість Дж. Лондона розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: розвитку національних традицій, з одного боку, та її збагачення європейськими ідеями й художніми шуканнями літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття, з другого. У річищі зазначених підходів актуальність теми «Ніцшеанська концепція особистості у художній прозі Джека Лондона» не викликає сумнівів, адже дає змогу реінтерпретувати прозу письменника у генетичних та типологічних зв'язках зі світовою культурою.

Як відомо, американський письменник зазнав значного впливу авторитетних європейських концепцій, що визначають філософсько-

літературний розвиток XIX-XX століть, серед яких ідеї Ф. Ніцше займають особливе місце. У літературознавстві ця проблема вирішується по-різному. Спектр думок дуже широкий – від заперечення навіть знайомства Дж.Лондона із творами Ф. Ніцше (Р. Балтроп) до ствердження тотального впливу німецького філософа на світогляд та концепцію особистості письменника (І. Стоун). Отже, **актуальність** дослідження полягає у з'ясуванні 1) наскільки, яким чином та у який період біографії вплинули ідеї німецького філософа на творчість прозаїка; 2) як вплив позначився на ранній творчості письменника – «Північних оповіданнях» та романі «Морський вовк» ?

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерська робота виконана на кафедрі англійської філології та світової літератури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету в межах її науково-дослідної теми «Літературний процес в історико-культурному контексті: методологія, проблеми та перспективи дослідження» (номер державної реєстрації 0117U006886).

Мета дослідження – проаналізувати вплив ідей Ф. Ніцше на концепцію особистості у неоромантичній та реалістичній спадщині Джека Лондона.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати стан вивчення проблеми у літературознавчих джерелах;
- визначити перспективні підходи до вивчення впливу філософії Ф. Ніцше на творчість Дж. Лондона;
- виокремити найбільш авторитетні для письменника ідеї німецького філософа;
- дослідити специфіку утілення ніцшеанських поглядів у неоромантичній концепції особистості американського письменника;
- з'ясувати та описати рецепцію ніцшеанських поглядів у концепції

особистості реалістичних творів Дж. Лондона.

Об'єкт дослідження – неоромантична та реалістична проза Джека Лондона, а саме: «Північні оповідання» («Northland Stories»), «Морський вовк» («The Sea-Wolf»).

Предмет – модифікація ніцшеанського типу особистості у зазначених творах Дж. Лондона.

Методи дослідження. У роботі використано структурно-семантичний метод, за допомогою якого проведено систематизацію літературознавчого та текстового матеріалу, аналіз та узагальнення отриманих результатів. Біографічний метод дав змогу виявити автобіографічні аспекти творів Дж. Лондона, простежити процес становлення його таланту в часі особистого життя та в часі історії, з'ясувати культурно-історичний потенціал автора як виразника культурних, духовних та інших ідей своєї епохи. Інтертекстуальний метод застосовано для аналізу ніцшеанських рис концепції особистості у неоромантичних та реалістичних творах письменника. Завдяки зіставно-генетичному та порівняльно-типологічному методу виявлено трансформацію європейських філософських ідей кінця XIX – початку XX ст. у концепції особистості Дж. Лондона .

Наукова новизна роботи. Окреслено структура та семантика особистості ніцшеанського типу, виходячи з таких фундаментальних ідей Ф.Ніцше, як «переоцінка цінностей», «воля до влади», «надлюдина», «вічне повернення»; виявлено модифікації та розгорнута типологія лондонівського героя ніцшеанського типу у ранній творчості Дж.Лондона; набув подальшого розвитку зіставно-порівняльний аналіз ніцшеанської концепції особистості у неоромантичній та реалістичній художній прозі письменника.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані на заняттях з історії зарубіжної літератури кінця XIX – початку XX століття, а також у розробці програм

спецкурсів та спецсеінарів, присвячених вивченню американської літератури у спадкоємних та типологічних зв'язках з європейською культурою.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорено й схвалено на засіданні кафедри англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова Херсонського державного університету (грудень, 2022). За темою роботи опубліковано статтю у науковому збірнику «Магістерські студії» (Херсон, 2022).

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА «ДЖЕК ЛОНДОН І НІЦШЕАНСТВО» У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Рецепція художньої прози Джека Лондона у науковому дискурсі

Джек Лондон створив художній світ, у якому щільно перетинаються його іпостасі як автора біографічного, так і творця цього світу. Письменника визнано однією з найхаризматичніших фігур американської літератури. Моряк, «аргонавт» у Клондайку, соціальний реформатор, військовий кореспондент, фермер з науковим ухилом, мільйонер, що зробив сам себе – життєтворчість Дж. Лондона вартує багатосторінкового пригодницького роману. Однак, як зазначено в одному з останніх довідкових видань, художня майстерність прози Дж. Лондона ще більш, ніж легендарна індивідуальність, обумовила його гідне місце в історії світової літератури. По кількості перекладів на інші мови його твори залишають далеко за прапором інших американських авторів [14, с.63]. Такий статус визнавався й за життя письменника. Ще в 1914 році критик Георг Брандес назвав Лондона кращим із представників нового «покоління американських літераторів, що заявили про себе в ХХ сторіччі» [цит. за: 2]. В 1919 році видний американський критик Генрі Менкен стверджував, що жоден з популярних письменників його часу «не писав краще, ніж Лондон у своїх найкращих творах» [Цит. за: 2].

Слід зазначити, що у «великому часі культури» літературна репутація Дж. Лондона не була одностайно апологетичною. Так, літературознавці констатують, що на батьківщині письменника,

незважаючи на величезну популярність його творів, довгий час він сприймався на як неглибокий белетрист, такий собі графоман для невибагливої публіки. Критик Джоан Шерман констатувала, що «репутація Лондона виявляє приклад розриву між «високої» і «низкою» літературою, що він виявився жертвою критичних стандартів, установлених мудрецами з Нової Англії і їх нью-йоркськими спадкоємцями, поборниками «століття цнотливості» [цит. за: 40, с.392]. Загальною є думка про падіння художнього рівня його прози «пізнього» Лондона, що оприявнюється у «каліфорнійській трилогії». Уважається, що в силу своєї «простоти», орієнтації на «масового читача», проза Лондона не є цікавою для академічного університетського літературознавства [цит. за: 40, с.394].

На відміну від прижиттєвого Дж. Лондону американського лондонознавства у європейській культурі ставлення до письменника виявилось набагато позитивнішим. Він сприймається у типологічному ряді з такими європейськими письменниками-самоуками, як Кнут Гамсун, Максим Горький, Б. Шоу, що також звернуталися до художньої інтерпретації сучасних філософських систем Європи, перш за все до філософії Ф. Ницше.

З середини 1960-х років на батьківщині письменника розпочався новий етап у вивченні як біографії, так і спадщини Джека Лондона. Так, у 1966 р. була видана бібліографія Лондона, складена Г. Вудбриджем [47]. Як указують літературознавці, вона складалася з 2500 позицій, що включали як публікації текстів письменника, так і велику критичну літературу про автора «Мартіна Идена» [40]. У результаті проведеної роботи науковцями спростоване уявлення про «легковажність» творів письменника, доведена їхня популярність, що засвідчена перекладами на десятки мов світу [40, с.392].

Суттєвий внесок у популяризацію творів Дж. Лондона та їхнє академічне вивчення зроблено вітчизняним літературознавством. Так,

вісімдесяті роки минулого сторіччя ознаменовано виданням 12-томного зібрання спадщини американського письменника українською за загальною редакцією Дмитра Наливайка. Ученим надано ґрунтовні історико-літературні та культурологічні коментарі до найбільш репрезентативних з корпусу творів Дж. Лондона [30]. Дослідження біографії американського письменника у контексті його творчості репрезентовано у історико-літературному нарисі Т. Денисової «Джек Лондон: Життя та творчість» [11].

У подальшому розвитку лондознавства особливою прихильністю до творів Дж. Лондона відзначалося соціологічне літературознавство, що акцентувало його соціалістичні переконання й антикапіталістичну спрямованість творів. Серед них одним з авторитетних джерел є біографія Дж. Лондона, написана І. Стоуном, що надалі перевидавалася декілька разів [37]. Також слід назвати книгу американського історика марксистської орієнтації Ф. Фонера [38], автор якої досліджував радикальні ідеї у творчості Лондона. На початку вісімдесятих років побачила світло переклад монографії американського критика Р. Балтропа «Джек Лондон: людина, письменник, бунтівник» [2]. В ній відтворено психологічний портрет митця з опертям на численні біографічні джерела. Разом з тим високі оцінки творчості Лондона, особливо в пору її розквіту (1900-1914), часто-густо перемежались з докорами в індивідуалізмі, недостатній прихильності до наукового марксизму, еkleктизмі філософських поглядів, у яких чималу роль відігравали «буржуазні» спенсеріанство й ніцшеанство.

Помітний зліт інтересу до Лондона був зв'язаний з 100-летієм від дня народження письменника (1976); до цієї дати був присвячений вихід книжки О. Зверєва «Творчий шлях Джека Лондона» [15]. Її автор вніс чимало «свіжих» моментів у трактування спадщини автора «Мартіна Идена», подолавши тенденцію до редукції як творчості, так і особистості. Деякі положення своєї книги О. Зверєв виклав у низці

передмов і післямов, якими він передсилав видання окремих творів Джека Лондона, що виходили в 1980-1990 роки. Однак у його інтерпретації світогляду письменника теж переважають ідеологізовані оцінки, намагання представити погляди Дж. Лондона близькими до марксистських. Щодо творчості американського письменника, то в її потрактуванні домінує характерний для того часу реалізоцентризм.

Кандидатські дисертації С. Суховерхова (1949), І. Бадановой (1963), В. Бикова (1965), Е. Шефер (1978), присвячені в основному ранній творчості Дж. Лондона. На сьогодні вони є морально застарілими за підходами і оцінками. Останнє серйозне дослідження – монографія та докторська дисертація І. Луїної, захищена в 2010 році. Уперше в пострадянському літературознавстві художній мир Дж. Лондона проаналізовано з позицій цілісного погляду на його творчість 1900-1916 рр. у контексті основних тенденцій розвитку американської літератури рубежу ХІХ-ХХ вв., у річищі еволюції авторського розуміння проблеми «людей – природа – цивілізація». Автором розглянуті практично весь корпус творчої спадщини Лондона (нариси, художньо-публіцистичні книги, романи, оповідання, п'єси); дослідницею широко використані епістолярій письменника [див.: 26].

1.2. Ніцшеанство Джека Лондона : світоглядний аспект

Актуальною для сучасного лондознавства у річищі реінтерпретації його творчості залишається проблема світосприйняття Дж. Лондона, що відрізняється складністю і суперечливістю. Настав час спростити усталену точку зору, згідно якої письменник позиціонується лише як талановитий від природи, але не об'язаний знаннями філософських концепцій, класичної та сучасної світової літератури самоук. Для цього слід звернутися до нечисленних свідчень, що тим не

менш підтверджують інтелектуальність та глибокий філософсько-культурологічний контекст літературної особистості американського письменника. Так, на думку біографа письменника І. Стоуна, філософські погляди Лондона є синтезом «ніцшеанства, марксизму, «геккелівського монізму, спенсеровського матеріалістичного детермінізму та еволюційної теорії Дарвіна», саме вони «були духівниками Лондона» [37, с.92, с.101].

Схоже спостереження належить українській дослідниці Т. Денисовій. Вона зазначає, що Лондон старанно вивчає праці Дарвіна, Мальтуса, Сміта, Рікардо, Гоббса, Локка, Спенсера, Лейбніца, Ніцше, Геккеля та інших авторів з антропології, біології, економіки, історії, філософії. Спочатку Лондон відкрив для себе вчення Чарльза Дарвіна. Його вразило, що в усьому живому світі йде безперервна боротьба за життя, боротьба, у якій найсильніший диктує свої закони. Його особистий досвід теж засвідчував: у суспільстві потрібні неабияка сила, сміливість, мужність, вміння ризикувати для того, щоб вийти переможцем із битви життя [11, с.48]. На думку дослідниці, наукові концепції Спенсера, Геккеля, що переносили основні положення дарвінізму на форми і закони існування людської спільноти, ігноруючи їхню специфіку та особливості, стали для Лондона наступним кроком у науковому пізнанні світу. Зерна соціального дарвінізму падали в добрий ґрунт – сильний юнак, індивідуаліст, сповнений віри в себе, хотів жити; життєлюб прагнув користуватися всіма радощами життя зараз і тепер, а тому вбирав у себе вчення, що відповідали його настроям [11, 39]. З часом прийшло усвідомлення специфічно людських законів і норм існування. Воно було пов'язане з оволодінням соціалістичним ученням і світосприйняттям, глибоким проникненням у сутність суспільних процесів [12, с.118]. Проте залишилась назавжди суперечливість у його світосприйнятті, тяжіння до синтезу у філософських узагальненнях.

Особливе місце у літературознавчих джерелах займає проблема

впливу філософії Ніцше на світосприйняття та творчість Дж. Лондона. Розкид думок щодо знання письменником творів Ф. Ніцше відбувається за декількома векторами. Згідно першого, ідеологізованого, «пристрасне ніцшеанство» Дж. Лондона, навіть текстуально підкріплене, вважається «легендою» (О. Зверев). Натомість Богословський акцентує величезне значення теми ніцшеанства у творчості американського письменника. Він звертає увагу на наявність ніцшеанських мотивів у ранній творчості – «Північних оповіданнях» та «Дочки снігів» та зазначає антиніцшеанський пафос «Морського вовка». Свою позицію автор аргументує порівняльним аналізом цього твору з апологетичним до ніцшеанства романом Ф. Норриса «Моран з “Леді Летті”» (1898). Схожість двох творів дослідник вбачає у оспівування брутальної фізичної сили та героїзації образів сильних жорстоких людей. Однак при цьому доводить відмінну модальність щодо ідеології ніцшеанства. Якщо Ф. Норрис милується силою та аморальністю свого персонажа, то Дж. Лондон підкреслює його життєву неспроможність [3]. З цією точкою зору солідарні західні дослідники.

Так, у відомій монографії англійця Р. Балтропа йдеться про еволюцію поглядів письменника від «пристрасного ніцшеанства», викликаного захопленням індивідуалізмом сильної особистості, до розчаруванні в самій ідеї надлюдини. Дослідник зазначає, що у період написання «Морського вовка» (а це початок ХХ ст.) Дж. Лондон знаходився під впливом концепції сильної особистості, що пов'язано перш за все його особистими враженнями від перебування на Півночі. Другим фактором є захоплення філософією Ф. Ніцше, притаманне інтелектуальному простору кінця ХІХ- початку ХХ ст. як Європи, так і північноамериканському регіону. Р. Балтроп наводить факти, з яких виходить, що спочатку Дж. Лондон, скоріше, був стихійним ніцшеанцем та знав про його концепцію надлюдини завдяки спілкуванню з американською інтелектуальною елітою [2]. Однак безпореседне

вивчення творів Ф. Ніцше спричинило переверот у його світогляді. У 1915 році автор «Морського вовка» писав Мері Остін: «Дуже давно, на початку моєї письменницької кар'єри, я оскаржив Ніцше та його ідею надлюдини. Цьому присвячений "Морський вовк". Багато людей прочитало його, але ніхто не зрозумів ув'язнених у повісті нападок на філософію переваги понад Потім, не кажучи вже про інші, більш короткі мої твори, я написав ще роман, що спростовує цю ідею, а саме "Мартіна Ідена". І знову ніхто не зрозумів, на що я нападав» [цит. за :2].

Сучасні дослідники (Н. Кутєєва, І. Луніна) також вважають, що ніцшеанська філософія зіграла важливу роль у формуванні світогляду Дж. Лондона. Можливо, він не читав твори німецького філософа в оригіналі, але не підлягає сумніву їх знання завдяки сучасним письменнику перекладам та інтерпретаціям. Це відбилось на ідеологічному та поетикальному рівнях його творів, починаючи з перших «Північних оповідань» (Northern stories – 1899), роману «Донька снігів» (Snow's daughter–1902), завершуючи останнім романом – «Бунт на «Ельсінорі» (The Mutiny on "Elsinore" – 1914).

Про те, що філософія Ф. Ніцше залишається найбільш впливовою на концепцію особистості в художній прозі Дж. Лондона, є епістолярні свідчення. Так, письменник в одному з останніх листів пише: «Ніцше вплинув на мене більше, ніж хтось інший» [5, с. 148]. Утім, на думку літературознавців, повага, яку автор виявив до творчості німецького філософа, не виключає необхідності враховувати складність і неоднозначність сприйняття ним ніцшеанської теорії. Лондон не стільки знаходився під впливом Ніцше, скільки прагнув переосмислити й полемічно інтерпретувати деякі ідеї філософа [3, с.159]. А отже є нагода розглянути ці ідеї філософії Ф. Ніцше задля висвітлення їхньої кореляції з концепцією особистості Дж. Лондона.

РОЗДІЛ 2 НІЦШЕАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета розділу – окреслити структуру та семантику ніцшеанської концепції особистості як інтерпретаційну модель дослідження «Північних оповідань» та «Морський вовк», виходячи з таких фундаментальних ідей Ф.Ніцше, як «переоцінка цінностей», «воля до влади», «надлюдина», «вічне повернення».

2.1. Ніцшеанська концепція «переоцінки всіх цінностей»

Філософія Фрідріха Ніцше (1844-1900) оприявнює кризові явища перехідної епохи рубежу XIX-XX століття, що виявляються у руйнації класичного раціоналізму, усталених позитивістських цінностей, у розчаруванні та песимізмі. Він є засновником ірраціоналістичної й волюнтаристської «філософії життя», творча інтенція якої – реабілітація життя людини у його багатогранних проявах. На думку філософа, позитивістська філософія з її домінуванням розуму над інтуїцією, а також лицемірна суспільна мораль, усталені та давно віджили традиції стримують як суспільний рух, так і творчий потенціал особистості.

Вважаючи, що таке становище приведе європейську культуру до катастрофи, Фрідріх Ніцше вдається до «переоцінки всіх цінностей». Мається на увазі перш за все ревізія християнської аксіології. Це один із концептів, що виокремлює Мартін Гайдеггер (1889-1976) у роботі «Європейський нігілізм» (1967), додаючи до нього інші : нігілізм, волю до влади, вічне повернення, концепція надлюдина [6]. Саме вони

складають «ядро» ніцшеанської концепції особистості, пластично доповнюючи одне одного. У різні періоди діяльності Ф. Ніцше переважала розробка тієї чи тієї ідеї.

У творчості німецького філософа зазвичай виділяють три періоди:

- перший період (1872-1876), позначений впливом ідей Шопенгауера і Вагнера. У ньому домінує естетична проблематика (роботи «Походження трагедії, або Еллінізм і песимізм», «Несвоєчасні роздуми»);

- другий період (1877-1882) засвідчує зацікавленість Ф. Ніцше позитивізмом та природничими науками («Людське, надто людське», «Ранкова зоря: думки про моральні упередження», «Весела наука»);

- третій, останній період (1883) – суто ніцшеанський, позначений формулюванням основних ідей та концептів філософа («Так говорив Заратустра», «По той бік добра і зла. Прелюдія до філософії майбутнього», «До генеалогії моралі. Полемічний твір», «Присмерки ідолів, Або як філософствують молотом», «Ессе Номо. Як стають самим собою», «Антихрист. Прокляття християнству», «Воля до влади»). У центрі нашої уваги – переважно останній період діяльності Ф. Ніцше.

«Весела наука» (1881–1882), «Так говорив Заратустра. » (1883 – 1885), «По той бік добра і зла» (1885–1886), «Антихрист. » (1888).

Творча спадщина Ф. Ніцше не відрізняється систематикою у класичному розумінні : її автор виявляється водночас «поетизуючим філософом і філософуючим поетом» (Ф. Шлегель). Вчення Ф. Ніцше характеризується епатажністю, ексцентричністю та радикальністю, що дає змогу вважати його оригінальною гілкою європейської філософської думки. Інтерпретація творчої спадщини німецького генія потребує від реципієнта декодування «подвійного смисла» – буквального та метафоричного. До того ж філософ залишив багато наробіток, незавершених нотаток, що не були опубліковані за його життя.

До прикладу, ключова робота Ф. Ніцше «Воля до влади»

складається з неопублікованих творів, відредагованих та сфальсифікованих сестрою філософа під кутом власних поглядів, що спровокувало «легенди» про його антисемітизм та нацизм. Зараз ця праця відома під нейтральною назвою «Із спадку 80-х рр». Стиль філософа теж не є академічним. Він рясніє притчами, афоризмами, метафорикою та символами, що продукує суперечливі тлумачення його ідей. Це якнайкраще ілюструє улюблену думку філософа про те, що фактів немає, існує тільки їхня інтерпретація.

Як відомо, «переоцінку всіх цінностей» Ф. Ніцше розпочав з того, що у роботі «Весела наука» («*La gaya scienza*», 1882) вперше маніфестував смерть Бога. З того часу і до сьогодні концепція «*Gott ist tot*» є вагомим аргументом опонентів Ніцше на користь антигуманності та жорстокості його теорій. Однак мало хто з цих критиків звертає увагу на те, що ідея смерті Бога концентровано втілена в фрагменті під назвою «*Безумець*». Саме безумець пристрасно переживає втрату Бога на відміну від «розсудливих» людей, які регочуть над «шаленим». З ліхтарем серед білого дня (алюзія на грецького філософа Діогена Синопського) й криком : «Шукаю Бога! Шукаю Бога!» він намагається знайти Його у церкві, але марно, бо «що ж таке тепер усі ці церкви, якщо не усипальниці та надгробки Божі?» [32]. Більше того, він звинувачує сучасне суспільство і самого себе у вбивстві Бога. На думку М. Гайдеггера, це означає, що «"християнський Бог" втратив свою владу над сущим і призначенням людини» [7].

Як і в інших випадках, через алегоричний зміст цього тексту проглядається туга філософа за втраченими християнськими цінностями, що пояснювали і впорядковували європейську цивілізацію багато століть. «*Gott ist tot*» саме тому, що проповідь Євангелія забута. Християнська мораль виродилася у звичку, ритуал або систему віджилих чи хибно зрозумілих приписів. Саме внаслідок профанації ідей та ідеалів пересічна юрба вбиває Бога. Важливим аспектом такої

«переоцінки» є заперечення Ф. Ніцше надчутливого світу як такого, що також втратив свою дієву силу. На його переконання, людина не повинна сподіватися на потойбічну відплату, а відчувати себе господарем свого життя «тут і зараз».

Отже, за Гайдеггером, «переоцінка всіх цінностей» найбільш рельєфно оприявнює ніцшеанський нігілізм. Ф. Ніцше формулює власне вчення у полеміці з застарілою мораллю, зашкарубленими ідеалами та догмами. Філософ змінює акценти і створює антропоцентричну картину світу, у центрі якої – нова концепція особистості.

2.2. Ідея «надлюдини (übermensch) як персоніфікований конструкт антропологічної концепції філософа

На думку української дослідниці І. Держко, «сама ідея “переоцінки всіх цінностей” відкриває шлях до формування “надлюдини” – людини гармонійної, в якій поєднані фізична досконалість, високі моральні і інтелектуальні якості» [13].

Слід зазначити, що ідея «надлюдини (нем. übermensch) є персоніфікованим конструктом антропологічної концепції філософа. Деякі її положення згадуються в ряді творів Ф. Ніцше («Шопенгауер як вихователь», «Ранкова зоря: думки про моральні упередження», «Воля до влади» та ін.), однак ідея надлюдини як культурно-етичного ідеалу оформлюється у роботі «Так казав Заратустра. Книга для усіх і ні для кого» (1883–1885). В історії філософії концепція надлюдини є аутентичною ніцшеанською, бо суттєво відрізняється від попередніх своїми життєтворчими інтенціями. До того ж філософом заявлено о необхідності «вирощування» такої нової особистості через подолання у собі «людини». Провісником вчення про надлюдину виступає Заратустра, який проголошує, що саме вона є сенсом землі [32].

Окреслимо коло антропологічних характеристик надлюдини, за Ніцше. Насамперед надлюдина є свідомим творцем свого життя і моралі. Він месія, покликаний спростувати хибні цінності, на яких побудовано життя пересічної, або, за Ніцше, «останньої» людини. «Завдяки оцінці вперше з'являється цінність; і без оцінки був би порожнім горіх буття. Слухайте, ви, які творять! Зміна цінностей – це зміна, тих, хто творить. Той, хто хоче бути творцем, має постійно знищувати в собі старе» – говорив Заратустра [32]. Отже, призначення життя – знаходитись у постійному русі задля пошуків істини, творчій і конструктивній праці, направлених на самовдосконалення.

Для цього Ніцше закликає особистість знищити в собі тварину і у такий спосіб перевершити себе. : « Ми перевершуємо себе вчорашніх, але ще не доросли до себе майбутніх, і ми маємо знайти більш піднесений образ себе як живих істот. *Übermensch* (надлюдина) – це не білява бестія. Білява бестія залишається позаду, сподіватимемося, назавжди. *Übermensch* (надлюдина) – попереду» [32]. На таке перетворення здатні лише обрані, наділені «волею до влади», ті, що не втрачають власних інстинктів і бажань, однак у той же час цілеспрямовані на подолання своїх вад та пороків. Філософ порівнює сучасну людину з канатом над прірвою, натягнутим між природною істотою та надлюдиною. «Воля до влади» і «воля до життя» останньої здатна протистояти світовій волі як хаотичному руйнівному чиннику. Будучи унікальною особистістю, надлюдина піднімається над юрбою слабких людей, приречених жити в полоні моральних правил і релігійних догм. «Біжи у свою самотність! Ти жив надто близько до маленьких, жалюгідних людей. Біжи від їх незримої помсти! Щодо тебе вони тільки помста» [32]. Отже, воля до влади передбачає перш за все владу над самим собою, своїми слабкостями. Згодом філософ переглянув цей концепт, висунувши на перший план його біологічну інстинктивну складову.

Ніцшеанська надлюдина є втіленням мрії про ідеальну людину. Показово, що для філософа її інтелект та духовність не защемлені фізичною слабкістю. Ба, більш того, з фізичної досконалості й зовнішньої краси починається «аристократизм духу». У інвективі «Про тих, що зневажають тіло» автор Заратустри натхненно пише про самотвірну здатність тіла, оскільки саме тіло, маючи креативні здібності, «створило собі дух як долоню своєї волі». А тому пророк не піде шляхом зневажачих тіло! Для нього вони «не міст, що веде до надлюдини!» [32]. Надлюдина має колосальну «волю до життя». Саме вона несе йому радісний світ без скорботи.

В ніцшеанському варіанті щастя може досягти лише сильна й вольова надлюдина, яка усвідомила красу й цінність життя у всіх його виявах. Вона відчуває радість буття кожен мить свого життя, хто не має сумніву у красоті й досконалості світу. Індивідуалізм, навмисна відстороненість від конформістської юрби є відмінними рисами надлюдини, яка воліє самотності, свідомо уникаючи суєти та марнославства. Таким чином, ніцшеанський *übermensch* гармонійно сполучає такі протилежні начала, як аполлонівське (раціональне, окультурене) й діонісійське (стихійне, інстинктивне). Утім, життєтворчим та життєстверджуючим є бог Діоніс.

У концепції надлюдини Ф. Ніцше виступає критиком європейської моралі. У питаннях моралі *übermensch* (надлюдина) протиставляється тим, кого Ніцше називає "остання людина" (*der Letzte Mensch*). На відміну від пересічної («останньої») людини, яка, на думку Ф. Ніцше, знаходиться під тягарем християнської та суспільної моралі, надлюдина є вільною від усіх приписів. Філософ порівнює християнську мораль з кліткою, що стримує розвиток чуттєвої сфери особистості, її підсвідомості. До того людство не має єдиної моралі : «багато з того, що в одного народу називалося добром, в іншого називалося знуцанням і ганьбою» [32]. Тому треба скасувати колишні етичні норми й

встановити вільну мораль надлюдини, яка є відповідальною за свої вчинки й навіть думки не тільки завдяки ustalеним правилам, а й за власним вибором.

На думку американського інтерпретатора Ніцше, «йдеться про давній, майже язичницький ідеал, а саме: пристрасті треба приборкувати, а не пригнічувати, на противагу позиції тих, хто сповідує помірність, приховуючи порочні прагнення, адже це було офіційною моральною рекомендацією до недавніх часів» [9, с.12]. Отже, стверджує А. Данто, «*übermensch* – це не білявий гігант, який пригнічує своїх дрібніших побратимів. Це просто радісна, безвинна, вільна людська істота, яка має інстинктивні спонукання, що, однак, не поневолюють її. Він – пан, а не раб своїх спонукань, і, отже, він може щось створити із себе, ніж стати продуктом інстинктивних проявів чи зовнішніх перешкод [9, с.12]. Його відрізняє творче ставлення до життя, бо, на думку філософа, у структурі майбутньої особистості домінує людина-артист.

Українська дослідниця І. Держко доводить, що «романтично-героїчний ідеал надлюдини повинен стати регулятивним орієнтиром селекції, відбору сильної поради, який виступить гарантом обов'язкової появи надлюдини. Але відбір, за Ф. Ніцше, – це не чисто біологічний процес, спрямований природою, не технократична технологія, а перш за все ціннісна переорієнтація людської буттєвості. “Надлюдина” – це результат культурного вдосконалення, духовного преображення» [13]. У розділі «Промови Заратустри» є фрагмент під назвою «Про три перетворення», де пророк розповідає про три етапи духовних метаморфоз, а саме «як дух стає верблюдом, левом верблюд і, нарешті, дитиною стає лев» [32]. Вони маркують висхідне формування людини в ідеальний тип надлюдини.

У алегоричних образах філософ розповідає про стадії становлення духу людини, починаючи з першої. Вона порівнюється з верблюдом, що

нав'ючений вантажем забобонів та покiрно стає навколiшки перед авторитетами. На цiй стадiї дух вiдчуває нагальну потребу в саморозвитку : подiбно до самiтників вiн вирушає в пустелю. Однак йому – стриманому i шанобливому – не вистачає свободи та зухвалостi, щоб остаточно пiдвестися з колiн. Отже, на початковому щаблi людський дух потерпає пiд вантажем застиглих авторитетiв, традицiй та догм, а також приходить усвiдомлення, що свiт не має вiчних унiверсальних цiнностей. Вiдчуваючи необхіднiсть змiн, дух поки що не має сили для iхньої реалiзацiї.

Цей духовний прорив здiйснюється на другому етапi, його уособлює лев. З ним пов'язана свобода волевиявлення та вибору, коли замість «ти повинен» дух обирає «я хочу». У такий спiсiб реалiзується одна з ключових iдей нiцшеанства – воля до влади. Дух ще не в змозi продукувати цiнностi, але вiн створює свободу для нового iхнього творення, завойовує на них право. Свобода духу дає змогу побачити навіть у самому божествi не караючий iмператив, а «свавлiя та мрiю» [32]. В iдентифiкацiї людського духа алегорiя лева є транзитною фiгурою шляху вiд людини до надлюдини. Адже людський дух стає сильним, звiльняється вiд тенет i готує умови для появи надлюдини з новою аксиологiєю.

Якщо на другiй стадiї розвитку духа вiд людини до надлюдини домінує нiгiлiстичний первiнь, то третя стадiя характеризується позитивним свiтосприйняттям. Хижий лев стає дитиною, бо творчiсть нового потребує «святого слова – Так! » [32]. Нiцшеанська концепцiя надлюдини оприявнюється в образi дитини, яка вiльна вiд попереднього сумного досвiду, вiдкрита свiтовi та одночасно є його творцем. «Дитя є невиннiсть i забуття, нове починання, гра, колесо, що само котиться, початковий рух» [32], оскiльки сполучає свободний дух i волю з прагненням до оновлення. Благоговiння перед дитячою чистотою, радiстю життя з його постiйним становленням, – саме такi атрибути

покладено Ф. Ніцше нарижним каменем в утопію надлюдини.

Цікавою є семантика ключових лексем «гра» та «колесо». На нашу думку, лексема «гра» має декілька смислів. По-перше, суто філософський. «Ідеал духу, який наївно, з надлишку повноти і мощі, що б'є через край, грає з усім, що досі називалося священним, добрим, недоторканим, божественним» [31] Ф. Ніцше висуває як парадигму «надлюдської» культури майбутнього.

По-друге, семантика гри акцентує свободу духа надлюдини, що оприявнюється у її творчості по вдосконаленні себе та світу. Вільний дух подібний до дітей, що граються, відкриваючи світ уперше, не обтяжений тим знанням законів та правил, що панували раніше (звідси «забудькуватість»). Як відомо, для дитини нічого не варті усталені «божества» та моральні авторитети, вона легко відпускає старе і залюбки переходить до нової гри.

По-третє, концепт гри, що є наскрізним та полісемантичним у філософії Ф. Ніцше, має значення гри з долею, а також множинність варіантів життя як реалізація волі до влади та твердженням. Про це він пише у фрагменті з красномовною заголовком «Про самовизначення» : «Скрізь, де знаходив я живе, знаходив я і волю до влади... і великий через владу ставить на дошку життя своє. Отож і жертва великого, щоб була в ньому сміливість, і небезпека, і гра у кістки до смерті» [32].

Ж. Дельоз – один з найавторитетніших сучасних інтерпретатора Ф. Ніцше, «між самою волею до влади та вічним поверненням; можливості трансмутації як нового способу відчуття та мислення та, особливо, нового способу буття (надлюдина)» [10, с.159]. Гра у кістки, на думку Ж. Дельоза, є однією з ілюстрацій до концепту «вічного повернення» Ф. Ніцше. Французький філософ звертається до цієї метафори С. Малларме (1842-1898) з відомої поеми «Кидок гральних кісток» (1897). У підрозділі «Ніцше і Малларме» філософ вдається до зіставлення позицій філософа і поета на проблему випадковості і

необхідності, виключаючи аспект взаємовпливу [10, с.90-93]. Образ «гри у кістки до смерті» неодноразово зустрічається у книзі «Так говорив Заратустра», що опублікована на два роки раніше поеми С. Малларме. Як відомо, кожен кидок (хід) кісток переможця визначає випадково, «навіть якщо вони кинуті під час корабелотрощі, що вічно триває» [27, с.545]. Таким чином, світ керований випадком, а тому він не може бути однаковим раз і назавжди. А отже, надлюдині, що ставиться до життя творчо як до гри, притаманно розуміння його принципової незавершеності.

На думку Ж. Дельоза, «урок вічного повернення у тому, що негативне не повертається. Вічне повернення означає, що є відбір. Повертається лише те, що затверджує чи вже затверджено. У вічному поверненні буття постає як становлення, але буття становлення постає лише як становлення активністю. Умоглядне повчання Ніцше таке: становлення, множинне, випадковість не містять жодного заперечення; відмінність є чисте твердження; повернення є буття відмінності, що виключає все негативне» [10, с. 369]. Таким чином, нігілізму Ф. Ніцше протиставляє становлення, що є незавершеним, конструктивним процесом. Подібно грі та творчості, становлення не має ані початку, ані кінцевої мети. Архетип вічного повернення характеризує конструктивний аспект моделі надлюдини як нового способу буття.

РОЗДІЛ 3. МОДИФІКАЦІЯ НІЦШЕАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ДЖ. ЛОНДОНА

3.1. Концепція особистості «стихійного» ніцшеанця в «Північних оповіданнях» («Northland Stories»).

Мета підрозділу – простежити «ніцшеанські» риси в мотивно-образній системі «Північних оповідань» Дж. Лондона, виявити специфіку їхніх трансформацій, пов'язаних з американською ментальністю й соціокультурними умовами того часу.

Впливом ницшеанської філософії у різних модусах позначено весь корпус прози Дж. Лондона, починаючи з ранніх «Північних оповідань» (у 1899 році опубліковано перше – «Біле безгоміння») і закінчуючи пізнім романом «Маленька господарка Великої оселі» (1916). Констатуючи цей факт, критики неодноразово обвинувачували автора в зображенні «ніцшеанських надлюдей» і «білому расизмі» [38]. Нам ближче думка тих дослідників, які вважають, що письменник, сприймаючи ідеї Ніцше, піддавав їх критичному осмисленню й полемічній інтерпретації [12, 16, 26]. Сильна особистість стає основою концепції Лондона ще в «Північних оповіданнях». Героїка людини – підкорювача «білого безгоміння» виявляється близькою індивідуалізму ніцшеанської надлюдини. Отже, у багатьох джерелах, присвячених біографії та творчості Дж. Лондона, зазначається, що в 1896 році Америкою поширилася звістка про відкриття на Алясці багатих золотих родовищ. Зібравши всі наявні засоби, зимове спорядження, Джек

Лондон разом із компанією таких же шукачів щастя поспішає на Клондайк. Вже перші кроки у країні «білого безгоміння» супроводжуються безліччю труднощів: холодом, бездоріжжям, відсутністю їжі тощо. Покладаючись на здоров'я й природну енергію, письменник, як і його герої, ішов неходженими тропами, переправлявся через небезпечні гірські потоки, боровся з хижакими та оставинами. Після багатьох поневірянь на Півночі Джек Лондон, украй знесилений і хворий на цингу, змушений довго лікуватися в госпіталі, а потім повернувся додому без золота й такого бажаного багатства. Це були «роки змужніння й набуття життєвого досвіду, що так знадобилися Лондону в подальшій літературній діяльності» [3, с. 42]. Отже, елементи автобіографізму, властиві прозі Дж. Лондона в цілому, яскраво втілені в концепції особистості письменника, починаючи з ранньої творчості.

Багатобарвна й часто-густо кривава романтика джеклондонівської Півночі, на нашу думку, є стихійним оприявленням ніцшеанської ідеї про право найсильнішого. Однак вона парадоксально переосмислена письменником. На перший погляд, у знаменитих оповіданнях йдеться про людей, одержимих спрагою до наживи, а тому вони страждають в ім'я вульгарного «золотого тільця». Однак у художній реальності «Північних оповідань» все не так однозначно. Концепція особистості має риси неоромантичного героя, багато в чому близькому ніцшеанській сильній особистості, принаймні в амбівалентності зображення персонажів. Його герої, виявляючи опір середовищу, іноді зазнають поразки. У той час завдяки сильній волі (ніцшеанський концепти «волі до влади» та «волі до життя») і зневаги до загальноприйнятої моралі (ніцшеанська іморальна особистість, що стоїть «по той бік добра і зла»), вони виграють двобій з долею. Можливо, саме у такий спосіб реалізується ще одна ніцшеанська ідея – *amor fati*, тобто любов до своєї долі, прийняття її з усіма бідами та труднощами.

Концепція особистості в неоромантичній творчості Дж. Лондона

синтезує ніцшеанські погляди й «американську мрію», що засвідчує її етноспецифіку. Як відомо, письменник довів своїм життям можливість її здійснення, коли з самісіньких низів піднісся до вершин успіху, багатства й слави. Адже, не зважаючи на своє тимчасове захоплення соціалістичними ідеями, сам письменник надає вирішального значення не силі мас, а силі окремої особистості [12, с.214]. Ця ідея й утілена в образах головних героїв «Північних оповідань». З погляду художника – і це основне положення його концепції особистості – тільки та людина, яка не чекає на чийсь допомогу, а покладається лише на себе, на свої власні сили, здатна вистояти, досягти успіхів за будь-яких, навіть найбільш несприятливих обставин.

Отже, якою б незначною не була мета, заради її досягнення герої Дж. Лондона здатний виявити кращі якості своєї душі: шляхетність, взаємовиручку, мужність, самовідданість. Примарні пошуки багатства виявляються лише приводом для їхнього оприявлення. Тут засоби виправдовують мету, а не навпаки. Недарма герої, близькі до морально-естетичного ідеалу Лондона, не знаходять жаданого багатства. Та й сам письменник за півроку на Клондайку знаходить «золоту жилу», але не в прямому, а в переносному значенні: північні враження до кінця життя живлять його творчість.

Автора цікавить поведінка людини в екстремальній ситуації. Ця риса є константою джекклондонівської концепції особистості. Екстремальність може бути різна (від воєн і катастроф до страждань нерозділеної любові), але в кожному разі вона виявляє в людській душі справжнє – це «проба мінералу на злам» [15].

Для Джека Лондона екстремальна ситуація – це виживання у ворожих умовах, що персоніфікуються передусім кліматом, природою й корінними жителями Півночі. Ця ворожість або, у найкращому разі, байдужість природи – привід для думок про тлінність людини, ілюзорність її матеріальних цілей – словом, для низки філолофсько-

психологічних узагальнень. «Але сильніше за все, найбільш ніщивним є Біле безгоміння в його безпристрасності. Ніщо не колихнеться, небо яскраве, як відполірована мідь, найменший шепіт видається святотатством, і люди лякаються власного голосу. Єдина частина живих, які пересуваються по примарній пустелі мертвого світу, страшить своєю зухвалістю, гостро усвідомлюючи, що вони всього лише хробаки. Отож виникають дивні думки, таємниця всесвіту шукає свого вираження. І на людину знаходить страх перед смертю, – перед Богом, перед усім світом, а разом зі страхом – надія на воскресіння та життя й туга за безсмертям – пошук полоненої матерії; отоді-то люди залишаються наодинці з Богом» [23].

Ворожість природи є доказом теорії уразливості й невідповідності людини цивілізованої, яка не вміє увійти у світ споконвічний і часто-густо йому шкодить. Саме тому «біла» людина, егоїстична і жорстока, протиставляється корінним жителям Півночі з їхнім патріархальним життєвим укладом. Вони духовно чисті, а тому вразливі перед міццю бездуховної цивілізації. Це є очевидним спростуванням заявлень тих критиків, які обвинувачували автора в поклонінні «ніцшеанській надлюдині» і «білому расизмі» [38, с.133].

Дійсно, на перший погляд створюється враження, що в концепції особистості Дж. Лондона всі його симпатії на стороні найсильнішого. У цій боротьбі «біла людина» перемагає, витісняючи ескімосів у варварський спосіб. Але насправді природа захищає себе і мстить прибульцям, коли розправляється з ними руками озлоблених тубільців або власними силами. Так, «... величезне дерево, що схилилося під тягарем років і під вагою снігу, зіграло свою останню роль у трагедії життя», убиває Мейсона, героя «Білого безгоміння». Сила узагальненого образу природи така, що стає в письменника метафорою північної природи взагалі.

Ще одна особливість концепції особистості Дж. Лондона полягає в

тому, що його герої не діляться контрастно на негативних або позитивних, як це властиве романтизму. Людина цивілізації не маркована однозначно негативно. Навіть при всьому хижацтві, вони здатні на шляхеті вчинки.

Але тут важливу роль відіграє опозиція «свій/ чужий». Досягнися «біла людина» запаморочливих висот мужності й шляхетності – вона все одно залишиться чужинцем для матері-природи. Герой «Білого безгоміння», американець Мейсон «маскується» під природне єство. Розповідає жінці-індіанці про цивілізоване життя, називає висотні будинки «вігвамами у двадцять сосен», вимірює відстані зрозумілими дикунці «снами» [23]. Вона ж тільки посміхається (підсвідомо почувуючи неприродність і підміну), а природа прямо мстить Мейсону, вбиваючи його. Персонаж оповідання «Син Вовка» Маккензі наслідує образні, витіювато-квітчасті мові індіанців лише заради того, щоб одержати жінку їх раси, тим самим принижуючи наївну первісну мудрість, укладену в їхніх словах і стилістиці.

Як білі авантюристи не змальовані автором однією чорною фарбою, так він не ідеалізує й аборигенів. Індіанці Джека Лондона жорстокі, як сама природа, що оточує їх, однак жорстокість ця виправдана. Вона природна частина їх життя і цілком зрозуміла реакція на вторгнення чужинців. В оповіданні «Закон життя» старий ескімос Коскуш меланхолійно розмірковує про цей самий закон (за яким батька відвіз у лес помирати власний син) і доходить висновку в його справедливості. Це вікові закони буття етносу. Закони людей білої раси для первісних племен згубні. Недарма індіанці називають білих синами хижаків-людоджерів – вовків. Характерно, що білі задоволені таким визначенням. «Пам'ятайте закон Вовка!» – повчально вигукує моральний виродок Маккензі [23]. Він вважає себе «господарем» й сильною особистістю, що знаходиться по той бік добра й зла, коли знищує одноплемінників обраної ним жінки

Таким чином, конфлікт у цих оповіданнях можна виразити саме як зіткнення «закону життя» і «закону вовка», де повинен перемогти найсильніший. І це дійсно ніцшеанська ідея, але Дж. Лондон вносить свої корективи. Той, хто у такий спосіб розуміє право сильнішого, ніколи не порузуміється з Білим безгомінням. Як постійно підкреслює письменник, це зовсім інший світ, у якому звична система цінностей «білої людини» просто не діє. «Світ, який так недавно покинув, світ, де хвилювалися народи й вершилися важливі справи, видався йому чимсь дуже далеким. Зовсім не міг повірити в те, що існує Південь, що в цей самий момент десь кипить життя. Не було ні Півдня, ні людей, які народжувалися, жили, вступали в небезпеку. За сумовитим обрієм розстелялися інші простори, ще більш неосяжні й пустельні. У світі не існувало країн, де світило сонце й пахнули квіти. Усе це було лише прадавньою мрією в раю. Сонячний Захід, напоєний пряними ароматами Схід, щаслива аркадія – благословенні острови блаженних!» [23]. У душі людини закон життя й закон вовка, за Лондоном, здатні іноді сходитися. Але зазначимо, що образом такої гармонійної особистості у творчості автора є не білий, а індіанець Ситку Чарлі.

У концепції особистості Дж. Лондона, репрезентованої у «Північних оповіданнях», художньо втілено ідея Ф. Ніцше, згідно якої він вірить у перетворення людської природи, що спричинить появу надлюдини. Окреми її риси можуть з'явитися внаслідок подолання звичайною людиною не тільки страху перед стихіями, а й страху перед мораллю та звичаями, людини, що творчо ставиться до перетворень у собі й навколишньому світі. Надлюдина має право стверджувати свою мораль.

Відповідно до такої концепції, Джек Лондон має позитивно ставитися до сильних особистостей, що нехтують моральними законами. Саме вони представлені в образах авантюристів, шукачів золота й пригод. Проте погляди німецького філософа трансформовані, що

пояснюється еклектичністю світосприйняття Дж. Лондона. Чільне місце них займає етноспецифічний чинник – американська мрія, згідно якої усі мають рівні можливості, щоб досягти успіху. Для цього у людини повинна бути сильна воля до життя. Отже, спостерігаємо певний перегук з концептуальною ідеєю ніцшеанської філософії. На думку М.Зубрицької, «під “життям” німецький філолог розуміє вічний рух, становлення, постійне протікання, позбавлене атрибутів “буття”. Процес становлення не має мети, єдності, його не можна оцінювати як істинне чи оманливе, добре чи зле. Усі життєві процеси – фізичні і духовні – Ніцше інтерпретує як різні форми волі до влади, могутності, авторитетності» [1, с.53-53].

У зіткненні північної природи із цивілізацією убачає окремий випадок тієї боротьби, що приречена вести активна особистість, незалежно від того, «позитивна» вона або «негативна». Світ виявляється аж ніяк не чорно-білим. Незважаючи на антагонізм природньої людини та людини цивілізації, автор співчуває обом сторонам. Жорстокі закони буття перешкоджають гармонії в їхніх взаєминах. Шляхетні помисли обертаються своєю протилежністю, навіть заради любові доводиться вбивати (це по-різному здійснює як білий відщепенець Маккензі в «Синові Вовка», так і індіанець Наас в «Північній Одиссеї»). Шляхетність джекклондонівських героїв білої раси уразлива не тільки тому, що вони вторгаються в незайману природу. Нищою є матеріальна складова їх спонукань, що суперечить природному єству та течії життя (оповідання «Тисяча дюжин», «Дочка Північного Сяйва»).

Концепція особистості в «Північних оповіданнях», що позначена впливом філософії Ф. Ніцше, упроваджена в неоромантичній стилістиці. Відмінним від «класичного» романтизму є те, що цей герой не рефлексує, проте активно втручається в життя і завдяки волі до влади і волі до життя самореалізується. У концепції особистості спостерігаємо синтез романтичного й реалістичного типів письма, що визначає її

своєрідність. Риси реалізму оприявнюються у детальному зображенні життя й побуту; в окресленні соціальних умов життя; у реалістичній оцінці ситуацій; максимальної наближеності оповіді до життєвої подібності. Риси романтизму: екзотична обстановка; виняткові ситуації життя на Півночі; утвердження неоромантичного ідеалу сильної особистості.

3.2. «Природна людина» ніцшеанського типу у романі Джека Лондона «Морський вовк» («The Sea-Wolf»)

3.2.2. Код ніцшеанської особистості в образі Вовка (Вулфа) Ларсена

Безумовним художнім досягненням Дж. Лондона є образ Вовка Ларсена – головного героя твору, про що сигналізує сильна позиція тексту – його назва. Автор створює інноваційний тип особистості ніцшеанського типу, однак вважати Вовка Ларсена «надлюдиною», на нашу думку, є некоректним. Аргументація така : «надлюдина», як це витікає з філософії Ф. Ніцше, – це вище досягнення людства у своєму розвитку, чого не можна казати про Ларсена. Нагадаємо, Ф. Ніцше акцентує різницю між надлюдиною та людиною, вдаючись до порівняння останньої з мавпою, що є для людини посміховиськом або болісною ганьбою.

Риси бестіарності в образі Вовка Ларсена. Дж. Лондон також порівнює Ларсена з великою горилою, підкреслюючи його неймовірну силу та міць. Бестіарність капітана «Примари», ім'я якого читачеві невідомо, бо автор приводить тільки його прізвисько «Вовк», є усталеною рисою персонажу та є лейтмотивною деталлю. До прикладу,

автор зазначає, що Ларсен був схожий на величезного тигра, а його інтелект був спрямований на задоволення звіриних інстинктів, що робило капітана ще страшнішим дикуном. Двобій Вовка Ларсена з матросом автор подає у зооморфних образах : леопард напав на лева, і лев гарчав.

Психологічні характеристики капітана «Примари» також маркуються тропами з бестіарним забарвленням : порівнянням зі «скаженим, лютим вовком»; метафоричним епітетом «звіряча туга в очах» тощо. У кінці твору автор порівнює Ларсена з «гривастим сікачем», з «величезним пугачем» [24]. Отже, Вовк Ларсен, будучи від природи талановитою людиною, так і не зумів перемогти в собі звірячу сутність. Наявність таких характеристик, що несуть семантику ніцшеанської «білявої бестії», аж ніяк не уможлиблює вважати Вовка Ларсена надлюдиною, тобто найдосконалішим людським типом.

Амбівалентність образу Ларсена як особистості ніцшеанського типу. Особистість Ларсена, незважаючи на величезний інтелектуальний та фізичний потенціал, не пройшла стадій перетворення від обтяженого вантажем традицій та умовностей верблюда, нігілізму й волелюбності лева до творчої відкритості дитини. За Ніцше, саме «дитина є новий первінь, перший рух, святе “так” твердження» [32]. Адже ніцшеанську концепцію надлюдини маркує перш за все позитивне ставлення до життя і намагання перетворити його, а також свою особистість на краще. Надлюдина є творцем нових цінностей, у той час як Ларсен залишився у своєму розвитку на теренах нігілізму. Це звісно приводить його до переоцінки цінностей (ставлення до моралі, релігії, суспільство тощо), однак аж ніяк не можна вважати капітана «Примари» творцем нової аксіології.

Відомо, що ніцшеанська концепція особистості, як і філософія в цілому, вирізняється амбівалентністю та суперечливістю. Тем саме можна казати й про Волка Ларсена. Він не перестає дивувати свого

бранця та опонента з питань буття та моралі – літератора та критика Хемфри Ван-Вейдена. Якщо перше враження від капітана «Привида» пов'язано з неймовірною силою, брутальністю, цинічністю та блюзнірством, що особливо яскраво виявилось у його неповазі до смерті, то надалі Ван-Вейден відкриває несподівані риси Вовка. Так, літератора вразила лектура Ларсена, що налічувала твори світової класики, твори Ч. Дарвіна, декілька підручників з англійської граматики, з історії англійської та американської літератури, книжки з астрономії та фізики. Все це засвідчує широту інтересів та потяг до знань цієї непересічної особистості.

Джентльмен Хемфри Ван-Вейден, якому належить одна з оповідних інстанцій твору, відмічає багатство мовлення Вовка Ларсена, його здатність ясно викладати думки. Мова капітана прикрашена численними ремінісценціями з творів Р. Кіплінга, Р. Браунінга, В. Шекспіра (до речі, Гамлет – улюблений герой Ларсена), зверненнями до біблійних текстів тощо. Він натхненно читає напам'ять сторінки епічної поеми Дж. Мільтона «Втрачений рай», глибоко та неординарно тлумачить твори А. Суїнберна та О. Хайяма, гостро відчуваючи їхню мудрість та трагізм. Слід підкреслити, що ці оригінальні інтерпретації належать людині, яка не має не тільки філологічної, а взагалі системної освіти, здобуваючи знання самостійно. Вовка можна вважати різнобічної, багато обдарованою особистістю : він винаходить «зоряний планшет», що значно полегшує штурманську роботу, відчуває радість творчості. Однак перш за все наголошує на утилітарному аспекті справи, бо його мета – отримати гроші, щоб мати змогу вдаватися «до свинства», тобто жити на свій розсуд.

Життя Вовка Ларсена – вихідця з соціальних низів, є реалізацією одного з основних принципів соціального дарвінізму Г. Спенсера – виживання найбільш пристосованого (survival of the fittest). Саме словом «пристосованість» («fitness») Вовк пояснює «вродженому ідеалісту»

Ван-Вейдену свій життєвий успіх. Коли інші стають на шляху Ларсена, то у боротьбі за місце під сонцем він краще за них руйнує, рве, знищує, бо має волю до влади. Так його навчило життя. Батьки Вовка були бідними рибалками, які найменше усього дбали про своїх дітей. З десятирічного віку він плавав юнгою на каботажних судах, де зазнав побої та приниження, що назавжди "наповнило його душу страхом, ненавистю та болем" [24]. Це зробило його жорстоким і безжальним індивідуалістом, не здатним на такі почуття, як кохання, співчуття, милосердя. Для нього це прояви слабкості. Навіть згадка про поневіряння та приниження в юності змушують його шаленіти.

Автор підкреслює ще одну негативну рису характеру Ларсена, сформовану середовищем – злісну мстивість (ressentiment). Коли він став дорослим і зустрівся з одним із своїх кривдників, то «залишив його калікою; він ніколи більше не зможе ходити» [24]. Хемфрі Ван-Вейден зауважує, що така обдарована людина, як капітан, до того ж позбавлена моральних засад, була б у змозі покорити весь світ. У відповідь Ларсен порівнює себе з зерном із євангельської притчі, яке впало на несприятливий ґрунт. Ці самооцінки свідчать про здатність Ларсена до рефлексії, що оприявнюється через біблійні та художні образи – це звернення до тексту Екклезіаста, епічної поеми Дж. Мільтона тощо.

3.2.3. Трансформація ніцшеанської ідеї волі до влади у структурі особистості Ларсена

Капітан «Примари» є уважним читачем робіт Г. Спенсера, однак інтерпретує його вчення у відповідності зі своїми поглядами на життя. Він спростовує тлумачення альтруїзму цим філософом, бо його досвід і власна «філософія життя» свідчать про інше. Установки Вовка Ларсена природно збігаються з ніцшеанською ідеєю – волею до влади,

потраченою капітаном знову ж таки суб'єктивно : як право сили. Він вважає, що піднятися з нижчих щаблів життя і піднятися над натовпом йому вдалось завдяки неабиякою волі до влади. А тому сповідує культ сильної особистості, до якою, звичайно, відносить себе. «Право в силі, от і все, – каже він, – слабкий завжди винний. Бути сильним добре, а слабким погано, або ще краще, приємно бути сильним, тому що це вигідно, і погано бути слабким, тому що від цього страждаєш" [24]. Порівняємо з цитатою із твору Ф. Ніцше «Так казав Заратустра» : «Люди не рівні – так каже справедливість. Недосяжна краса для будь-якої сильної волі. Там, де є життя, є воля; але це не воля до життя, але так вчу я тебе - воля до влади!» [32]. Текстуальні перегуки очевидні.

Шхуна з красномовною назвою «Примара» є моделлю соціуму, де править груба сила і примхи її господаря. Невипадково автор декілька разів називає це судно «диявольський, сатанинський корабель» [24]. Ставлення Ларсена до людей, в якому цікавість до них сполучається з байдужістю, до тих пір, поки вони не пручаються його волі, збігається з оцінками Ф. Ніцше: усі прості люди слабкі та неповноцінні, а тому їх призначення – підкорятися. Так, Ларсен силою утримує на своїй шхуні Ван-Вейдена, а потім і інших бранців, серед яких жінка – поетка Мод Брустер. Він безсоромно займається піратством, заволодіваючи чужими матросами та шлюпками, бо під час шторму втратив свої. Йому байдуже, що у такий спосіб порушуються загальні правила судів промислових флотилій – рятувати чужі шлюпки і матросів, щоб потім повертати їх законним господарям. Сильна особистість, на думку Ларсена, не повинна підкорюватись законам та звичаям людства, бо має встановлювати свої.

Притаманна Ларсену воля до влади яскраво оприятнено у протистоянні між ним та двома матросами – Джонсоном і Лічем. Вони відстоюють свою гідність, не бажаючи миритися з примхами і свавіллям господаря шхуни, хоча розуміють, що можуть втратити життя. Ці

матроси мов би спростовують надзвичайно цінну для Ларсена думку, що живий пес краще мертвого лева, а тому людській природі притаманна воля до життя за всяку ціну. Капітан відчуває небезпеку, що походить від матросів, але він нею насолоджується; для нього це є грою, у якій переможе найсильніший. Отже, можна стверджувати, що у структурі особистості Ларсена художньо втілена одна з максим Ф.Ніцше : «Двох речей прагне справжній чоловік: безпеки та гри» [31]. Поєдинок закінчився перемогою Ларсена, але перед тим, як відправити на загибель у хвилях океану двох людей, що наважилися на протест, він влаштовує гру «кішки з мишею».

3.2.4. Специфіка художнього втілення ніцшеанського мотиву гри

Гру Ларсена слід розглядати як прояв волюнтаризму, оскільки на відміну від вільної гри надлюдини (дитини) вона позбавлена позитивного сенсу й творчості. Модус гри, притаманний образу Вовка, межує зі своєрідним гедонізмом. Автор зображує, як він насолоджується владою над людьми й відчуттям власної безпеки. Саме таке поєднання додає існуванню Ларсена сенс і креативність, яких зазвичай йому бракує. На його думку, «життя отримує особливу гостроту, коли висить на волоску. Людина за природою гравець, а життя – найбільша ставка» [24]. Він насолоджується тим, що доводить Ліча до сказу, цинічно заявляючи, що тим самим робить його життя багатшим і змістовнішим. По праву сили і за своєю примхою тримає Ван-Вейдена на шхуні і обіцяє утримувати до тих пір, доки не зламає, тобто перетворить його особистість за своїми «стандартами». Люди відчувають себе іграшками у могутніх руках Ларсена, бо він розпоряджається їхніми долями як своєю власністю, іноді сходить до них, поблажливо граючись, мов із цуценятами.

Відтак, у грі Ларсена з людьми і долею відсутня легкість та свобода духу, їй бракує мінливості і становлення як єдиного, за Ніцше, закону буття : «Істоти, що мають крайній надлишок сили і грають силою, схвалили б, в євдемоністичному сенсі, саме афекти, нерозумність і мінливість, з усіма їх наслідками – небезпекою, контрастом, загибеллю тощо» [34, с. 323]. Однак назвати капітана звіробійної шхуни щасливою людиною або такою, що прагне до щастя, було б значним перебільшенням.

Про трагізм образу Ларсена свідчать його самотність («він закінчений індивідуаліст, і, звичайно, дуже самотній»); «фізична сила та сила його особистості відгороджують його від інших»; « безмежні надії та безмежна самотність, ніякої допомоги, жодного співчуття») [24], тотальна ненависть до нього та зради з боку оточуючих, фізична безпорадність й сліпота, жахлива смерть. Отже, маємо підстави вважати ігровий модус образу Ларсена антигрою, що не уможливлює його ідентифікацію з надлюдиною.

2.2.5. Аполлонічне / діонісійська як маркери волі до життя

У ніцшеанському типі особистості воля до влади тісно переплітається з волею до життя, що також притаманне образу Вовка. Під «життям» Ф.Ніцше розуміє вічний рух, становлення, постійне протікання, позбавлене атрибутів буття [35, с. 694]. Слід навести низку прикладів волонтаристської філософії та поведінки Вовка Ларсена, що дає змогу вбачати в них прояви діонісійства як реалізацію цих концептів. У ранній роботі «Народження трагедії з духу музики» (1872) Ф. Ніцше розглядає аполлонівське – діонісійське як опозицію двох протилежних тенденцій розвитку європейської культури. Згодом ці концепти екстрапольовано як на культурну особистість творця, так і на

біологічно детерміновану істоту. Відомо, що з аполлонівським пов'язано світле – раціональне, гармонійне, окультурене начало; з діонісійським – ірраціональне, екстатичне, інстинктивне, що маркує вільну гру життєвих сил. У концепції надлюдини філософ стверджує гармонійне співіснування цих двох тенденцій, однак його симпатії цілком на боці бога Діоніса як життєтворчого феномену. Адже у самосуперечливій філософії Ніцше можна знайти масу прикладів навмисного розхитування рівноваги між аполлонічною і діонісійською природою на користь діонісійської стихії.

Подібну амбівалентність спостерігаємо у діонісійстві Ларсена. Поряд із його «калібанівськими забаганками» письменник демонструє інший бік цієї ніцшеанської особистості : бунтівної людини, що приймає виклик стихії, грає зі смертю і нічого не боїться. Автор неодноразово показує Ларсена, коли серед дикого розгулу стихій він упевнено стоїть за штурвалом й немов радіє майбутній боротьбі, протиставляючи бурі свою волю. Він ходить по лезу ножа і навіть тішиться з намагання Ліча стратити його як власного кривдника. Саме у такий спосіб оприявнюється природна життєвість його діонісійства, не задоволеного раціоналістичними приписами та християнськими догмами. Про таку силу життя пише Ф. Ніцше у «Антихристі» : «Саме життя цінується мною як інстинкт зростання, стійкості, накопичення сил, влади: де не дістає волі до влади, там занепад [33, с.635].

Ілюструючи опозицію аполлонійське – діонісійське, філософ звертається до різних образів : ілюзії, снів, фантазій, які маркують світ бога мистецтв, та екстатичного сп'яніння, що оприявнює суть діонісійства [1, с.56-57]. Аполлонічному раціоналізмові, врівноваженості та помірності, що зазвичай вважають проявами «здорової природи», Ф. Ніцше протиставляє «діонісійські почування» [1, с.56]. Філософу шкода тих нещасних, що, «очевидно, не здогадуються, яким трупним і примарним видається це їхнє здоров'я, коли позв них суне жар життя

діонісійських мрійників» [1, с.57].

Цікаво співставити це висловлювання філософа з монологом Ларсена. Перегуки між ними фіксуються не тільки на семантичному, а й навіть на лексичному рівнях. Так, ілюзії та вимисли персонаж Дж. Лондона вважає «наскрізь брехливими», а тому він не бачить різниці між істиною та ілюзіями – вони для нього є однаково помилковими; не отримувати насолоди від життя, на думку Ларсена, «гірше, ніж бути трупом» [24]. Але головне – це неприйняття їм раціоналізму : «Часто, дуже часто я сумніваюся у цінності людського розуму» [24], оскільки «за мить інтелектуальної радості потім розплачуєшся чорною меланхолією (алюзія на улюбленого Ларсеном Екклізіаста : багато мудрості – багато печалі).

Капітан «Примари», який відчуває себе гедоністом, вважає вищими за інтелект життєві інстинкти, емоційну насолоду, волю до влади, однак при цьому гостро відчуває їхню руйнівну дію. Після приступу «чорної меланхолії» він знаходить розраду у тому, що викидає якійсь диявольський трюк. Цю особливість відзначено французьким структуралістом та семіотиком Роланом Бартом (1915-1980), який «інтерпретував волю до влади як афект, задоволення та вказував на перспективу гедонізму як песимізму» [34, с.188]. Отже, і за цим параметром – гармонізації у структурі особистості аполлонічного та діонісійського – Ларсен не є надлюдиною, бо не в змозі вгамовувати свої інстинкти та забаганки.

3.2.6. «Переоцінка цінностей» Вовком Ларсеном

Дослідниками зазначено, що «гра у Ніцше виступає прообразом творчості, а сама творчість стверджується як імпульс до створення нової моралі» [18]. Щодо Ларсена, то йому не відомі докори совісті, він

взагалі «не був аморальний, до нього було просто незастосовне поняття моралі» [24]. Етичні норми і уявлення про мораль взагалі не працюють в умовах життя на шхуні, де панують "вовчі" закони. Однак капітан шхуни, схильний до філософствування, веде з Ван-Вейденом гострі дискусії на теми моралі, які можна ідентифікувати в етичній парадигмі "гуманізм vs ніцшеанство".

Відомо, що твори Ніцше рясніють протиріччями у концептуальних питаннях, саморекламою і самоіронією, епатажем і майже «клоунськими витівками» автора. Ця особливість філософствування та стилю Ф. Ніцше неодноразово відзначена дослідниками (Б. Рассел, В. Соловйов, К. Ясперс), які вважають його, скористаємося словами Ф. Шлегеля, поетизуючим філософом і філософуючим поетом. Дослідження проблем моралі засвідчують одну з найхарактерніших рис філософствування Ніцше – його самосуперечність. Показово, що філософ навіть не намагається усунути цю антиномічність, оскільки вона відповідає його розумінню принципу релятивізму щодо істини. До прикладу, у «Веселій науці Ніцше критикує будь-яку мораль загалом: «По суті мені неприємні всі моралі, які кажуть: «Не роби цього! Зречись! Подолай себе!» [31]. У той же час «переоцінка усіх цінностей», що є однією з основних ідей ніцшеанства, вимагає усунення старої і створення нової моралі. Зауважимо, що відстоювання тої чи тої з позицій німецького мислителя не є нашою інтенцією. Пунктирно окреслимо та прокоментуємо коло питань, навколо яких розвивається конфлікт, пов'язаний з «переоцінкою» традиційних (гуманістичних) цінностей Вовком Ларсеном.

Перш за все подібно до Ф. Ніцше капітан шхуни вдається до критики християнської догматики і моралі. Він намагається взагалі спростувати або редукувати на свій розсуд такі метафізичні питання, як існування Бога та віра у безсмертя душі. Як для німецького мислителя, так і для Ларсена Бог помер, відтак залишилась тільки людина з волею

до влади, що претендує на Його статус. Припускаємо, що одним із джерел нігілістичного ставлення Ларсена до Творця є стихійний протест проти того місця у житті, що було відведено йому Всевишнім. Капітан із гіркотою визнає, що йому так і не вдалося піднятися над своїм середовищем. Вовк добре усвідомлює транзитне положення між двома соціальними прошарками: освіченою інтелігенцією та темною масою. Це становище «на перехресті» посилюється спробами створити новий тип моралі, що відповідає його волі та уявленням – моралі сильного, тобто, за Ніцше, «господаря».

Богоборчі інтенції капітана шхуни «Примара» автором «промовляються» через алюзію на образ Люципера з епічної поеми Дж.Мільтона "Втрачений рай". Крізь призму цього образу, з яким Ларсен ідентифікує себе, моделюється його ідеал людини вільного духу, що віддає перевагу стражданням і свободі замість безпечного життя і рабства, яка не підкоряється навіть самому Богові. Невипадково, коли він натхненно продекламував останню фразу з монологу «світлоносного»: «Краще / Панувати у пеклі, ніж бути рабом на небі», Мод Бруствер прошепотіла: "Ви і є Люципер" [24]. Бунтарство Ларсена проти будь якої влади – божественної чи людської – також виявляється у його самовизначенні анархістом.

Ніцшеанство Ларсена оприявнюється у інтерпретації таких понять християнства, як душа і плоть, віра у безсмертя душі. Як зазначає Гайдеггер, «і про те слід знати з самого початку, що у Ніцше слова “Бог” і “християнський Бог” служать для позначення надчуттєвого світу взагалі. Бог – найменування сфери ідеї, ідеалів. Слова “Бог мертвий” означають: надчуттєвий світ втратив свою дієву силу» [7]. Думка про те, чи існує безсмертя душі (потойбічний світ) чи людське життя обмежене земним існуванням (поцейбічним світом), є важливим предметом дискусій між Ларсеном і представником гуманістичної культури Ван-Вейденом.

Для матеріаліста Ларсена, який сповідує культ сильної особистості, що люто бореться за життя «тут і зараз» і перемагає, оскільки має більше «життєвої «закваски», віра в потойбічний світ означає заперечення пристрастей, руху й мінливості життя. Міркування Ван-Вейдена про безсмертя душі та моральність стають для Ларсена предметом злого глузування. І треба погодитись, що воно небезпідставне, бо спираються на його практичний досвід проживання у «свинському» середовищі під назвою життя. В парадоксальних судженнях він поки що розбиває «рожевий ідеалізм» Ван-Вейдена, який, дійсно, не витримує зіткнення з грубою дійсністю. Однак останнє слово у цій полеміці залишається за особистістю, яка відстоює гуманістичні цінності.

3.2.7. Поразка індивідуалізму Ларсена у етичній парадигмі «гуманізм vs ніцшеанство»

Образ Ларсена є доволі статичним : автор кумулятивно «нанизує» переважно «погані погані сторони ніцшеанства» (В. Соловйов), тим самим доводить читачеві його антигуманну сутність. На відміну від образу Вовка образу Ван-Вейдена притаманна динаміка. Відтак, у парадоксальний спосіб виходить, що шлях його перетворення маркують суто ніцшеанські концепти : становлення, зміни, рух, життєтворчість, воля до життя, воля до влади, інверсовані у порівнянні до їхнього розуміння Ларсеном. Саме Ван-Вейдену, представнику традиційних цінностей, випало пройти дві стадії перетворення духу, про які писав Ф. Ніцше у «Трьох промовах», чого не спромігся Ларсен.

Капітану «Примари» не вдалося «зламати» тендітного аристократа Ван-Вейдена завдяки стійкій вірі останнього у гуманістичну природу людини і світу, у цінності християнської моралі. Він відкидає забобони

та умовності свого класу (стадія верблюда), набирається практичного досвіду, загартовує тіло й силу духу (стадія лева), що яскраво оприявнюється у ситуації, загрозливій для його улюбленій жінці. Його воля до влади і до життя знаходить вихід у саморозвитку, у протистоянні Ларсену в дискусіях та діях, а також у відповідальності за іншу людину під час планування та втечі з «Примари». Отже, саме Ван-Вейдену випадає стати «мостом» між людиною та надлюдиною, чого не спромігся досягти індивідуаліст і сильна людина капітан Ларсен. Останні сторінки роману остаточно розвінчують культ сильної особистості ніцшеанського зразку.

Отже, нами доведено, що Ларсен не є надлюдиною, а тільки природно втілює риси ніцшеанської особистості, оскільки не відповідає ідеальній моделі базельського мислителя. На відміну від надлюдини або її предтечі Заратустри Ларсен позбавлений творчого начала і любові. У моральному дискурсі ніцшеанство vs гуманістичні цінності Ларсен зазнає поразки. Її маркером є, на нашу думку, фізична сліпота Ларсена. Вона символізує його неспроможність побачити і оцінити крах «філософії» індивідуалізму і права сили. Спробуємо визначити апофатично, чого не зрозумів Ларсен.

Він так і не усвідомив, що життя людини священне, а основою стосунків між людьми є любов і повага до людської гідності. Він не зробив правильних висновків щодо бунту та зради команди, вважаючи це нормою, бо перемагає сила. Ларсен не зміг оцінити турботи і співчуття до себе, коли став безпорадною сліпою істотою. Навіть тепер він вважає їх проявом слабкості і намагається помститися улюбленим способом за свою поразку. Він стоїть «по той бік добра та зла». Відтак, для нього залишились невідомими такі поняття християнської моралі, як милосердя, шляхетність, вдячність за добро, бо вони або взагалі для нього не існують, або він їх «переоцінює» на свій розсуд.

Отже, відмова капітана «Примари» від християнської аксіології не

сприяла створенню нової моралі, як цього потребує ніцшеанська «переоцінка цінностей». За словами Ларсена, він не в змозі прийняти цінності у будь-якій валюті, крім своєї. Усе це засвідчує крах природної особистості ніцшеанського типу, не спроможної до творчого розвитку. Її воля до влади і до життя є суто матеріалістичною й тримається лише на неймовірній фізичній силі.

ВИСНОВКИ

1. XXI століття з усією очевидністю поставило людство перед необхідністю визнати гостроту й актуальність кризи сучасної цивілізації. Виявилось, що технократичний шлях розвитку приводить людство до втрати зв'язку із природою, частиною якої воно є. Дж. Лондон ще на початку XX ст. усвідомлює важливість цих питань. У своїх романах, оповіданнях, п'єсах, картинах і статтях він незмінно розкриває проблеми конкретної особистості крізь призму загальних законів. Творчість Лондона представляється надзвичайно актуальною, співзвучною сучасності з проблематики, незмінного інтересу до особистості. Концепція особистості у творчості Дж. Лондона позначена впливом багатьох авторитетних для його часу філософських учень і теорій, серед яких найяскравішим є ніцшеанство.

2. Філософія Ф. Ніцше зіграла важливу роль у формуванні світогляду та концепції особистості у творчості Джека Лондона. Для нього ніцшеанська надлюдина втілює мрію людства про ідеальну особистість. Це інтелектуальний геній, не уражений фізичною слабкістю. Надлюдина має колосальну мужність переносити страждання, з радістю, без скорботи йти по життю. Однак повага до творчості німецького філософа не заважає критичному сприйняттю ніцшеанської теорії. Дж. Лондон прагне переосмислити й полемічно інтерпретувати деякі ідеї філософа.

Піддаючи критичній ревізії ніцшеанські теорії, він демонструє безперспективність індивідуалістичного бунту особистості. У творчості

письменника знайшов відбиття трагічний песимізм німецького філософа. Письменник як гуманіст переконаний, що в конфлікті між «людським» і «надлюдським» саме особистість, яка вважає себе «надлюдиною», виявляється менш життєздатною, тому що існує в іншій, «нелюдській» системі координат. Саме ця думка послідовно розгортається в його творчості.

3. У «Північних оповданнях» Дж. Лондона індивідуалістична концепція людини синтезується з ідеологією «американської мрії» і емерсонівською теорією «довіри до себе». Герой-одинак по'єднує в собі риси романтичного бунтаря й ніцшеанської сильної особистості, яка кидає виклик інертній більшості, що животіє в бездіяльності. Концепція особистості Дж. Лондона поєднує в собі романтичний індивідуалізм із позитивістською «науковою» об'єктивністю, а також ідею соціальної нерівності з визнанням природної необхідності конкурентної боротьби.

4. Критичне переосмислення Дж. Лондоном ніцшеанських ідей спостерігається в романі «Морський вовк». Його головний герой – капітан Ларсен втілює особливо виразно код ніцшеанського типу особистості. Ідеєю цього твору є розвінчання культу сильної особистості й тих наслідків, до яких може призвести намагання втілити в дійсність таку рису ніцшеанської концепції людини, як воля до влади.

У роботі доведено, що Ларсен не є надлюдиною, а тільки природно втілює риси ніцшеанської особистості, оскільки не відповідає ідеальній моделі базельського мислителя. На відміну від надлюдини або її предтечі Заратустри Ларсен позбавлений творчого начала і любові. У моральному дискурсі ніцшеанство vs гуманістичні цінності Ларсен зазнає поразки. Її маркером, на нашу думку, є фізична сліпота Ларсена. Вона символізує його неспроможність побачити і оцінити крах «філософії» індивідуалізму і права сили. Спробуємо визначити апофатично, чого не зрозумів Ларсен.

Створюючи роман як «атаку на ніцшеанську філософію»

(Дж.Лондон) письменник у той же час не відмовляється від ідеї індивідуалістичного бунту одинака. Нова світоглядна позиція автора така: єдність духу й матерії в їхньому здоровому вияві, позбавлена звірячого, грубого може стати умовою нової сили для людини, що формує закони сучасної цивілізації.

5. Концепція особистості в художньому світі Дж. Лондона створена із застосуванням багатого арсеналу поетикальних засобів. Це синтез романтичних та реалістичних рис; особливості хронотопу; функцій автора, оповідача; роль алегорій, символів, метафор; звертання до міфологічних образів (почерпнутих із Біблії, індійської міфології, зі складених у ході розвитку США міфів); створення філософського підтексту, особливо характерного для ранньої творчості митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів : Літопис, 2001. 832 с.
2. Балтроп Р. Джек Лондон: человек, писатель, бунтарь. // Пер. с англ. М.Кан. Москва : «Прогресс», 1981. 208 с. URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/baltrop-london-chelovek/lichnoe-ya.htm>
3. Богословский В.Н. Джек Лондон / Москва : Изд-во Московского университета, 1995. 238 с. URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/bogoslovskij-dzhek-london/morskoj-volk.htm>
4. Быков В.М. По следам Джека Лондона / Москва : Книга, 1973. 298 с. URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/bogoslovskij-dzhek-london/morskoj-volk.htm>
5. Быков В.М. Джек Лондон. Москва : Высшая школа, 1992. 207 с. URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/bogoslovskij-dzhek-london/morskoj-volk.htm>
6. Гайдеггер М. Европейський нігілізм / Время и бытие (статьи и выступления). Москва : Республика, 1993 (переиздание: СПб.: Наука, 2007. URL : http://bibikhin.ru/evropeiskii_nigilizm
7. Гайдеггер М. Слова Ницше «Бог мертв» / Работы и размышления разных лет. Пер. с немецкого и прим. А.В.Михайлова. М., 1993. С. 168-217. URL : <https://nietzsche.ru/look/xxa/heider/>].
8. Грицанов А.А., Можейко М.А. Сверхчеловек / Новейший философский словарь : 3 изд., исправл. Минск : Книжный дом. 2001. С.876-877
9. Давиденко Г.Й., Стрельчук Г.М., Гричаник Н.І. Історія зарубіжної

літератури ХХ століття: Навч. Посібник. Київ.: Центр учбової літератури. 2007. 502с.

10. Данто А. Ницше как философ. Пер. с англ. А. Лавровой. Москва : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2001. 280с..

11. Делез Ж. Ницше и философия. Москва : ООО «Издательство Ад Маргинем», 2003. 394с.

12. Денисова Т. Джек Лондон: Життя та творчість / Київ: Дніпро, 1978. – 124 с. URL : <https://www.rulit.me/author/denisova-tamara-naumovna/dzhek-london-zhittya-i-tvorchist-download-431321.html>

13. Денисова Т. Роман і романісти США ХХ століття. / Київ : Дніпро, 1990. 364 с. URL : <https://www.rulit.me/author/denisova-tamara-naumovna/dzhek-london-zhittya-i-tvorchist-download-431321.html>

14. Держко І. Ніцшеанська концепція «переоцінки всіх цінностей» в контексті становлення постєвропейської людини / Філософська антропологія. Вісник СевНТУ. Вип. 103: Філософія: зб. наук. пр. Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. URL : <https://lib.sevsu.ru/>].

15. Зарубежні письменники : Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т.2: Л/Я / За ред. Н. Михальської та Б. Шавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 868 с.

16. Зверев А. М. Творческий путь Д. Лондона. К столетию со дня рождения URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/zverev-dzhek-london/index.htm>

17. Зверев А.М. Величие таланта и парадоксы судьбы. .: URL : http://www.modernlib.ru/books/zverev_a/dzhek_london_velichie_talanta_i_paradoksi_sudbi/read

а. Корзина Н.А. Рамка / Поэтика : словарь актуальных терминов и понятий. Москва : Издательство Кулагиной , Intrada. 2008.С.200

18. Королькова А.А. Сравнение философских взглядов Канта и Ницше на природу игры в аспекте смені філософських парадигм / Грамота, 2015. № 12 (62): в 4-х ч. Ч. III. С. 84-87. URL

[:www.gramota.net/materials/3/2015/12-3/22.html](http://www.gramota.net/materials/3/2015/12-3/22.html)

19. Костюк Т. Концепція мистецтва в романі Джека Лондона «Мартін Іден» : [http:// URL](http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N159/N159p166-174.pdf)
[:www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N159/N159p166-174.pdf](http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N159/N159p166-174.pdf)
20. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
21. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
22. Літературознавчий словник-довідник / редкол. : Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та інші. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
23. Лондон Дж. Північні оповідання / пер. Дмитро Лисиченко, Ірина Стешенко, Лесь Герасимчук, Ольга Косач-Кривинюк, Петро Соколовський, Юрій Лісняк. URL
[:https://chtyvo.org.ua/authors/London_Jack/Morskyi_Vovk/](https://chtyvo.org.ua/authors/London_Jack/Morskyi_Vovk/)
24. Лондон Джек. Морський вовк / пер. Дмитро Лисиченко, Юрій Лісняк. URL :https://chtyvo.org.ua/authors/London_Jack/Morskyi_Vovk/
25. Лондон Джек. Твори: В 2-х т. Том 2. Оповідання /Перекл. з англ. Київ .: Дніпро, 1986. 583 с.
26. Лунина И.Е. Художественный мир Джека Лондона: [монографія] Москва : Изд-во Московского государственного обласного университета, 2009. 336 с.
27. Малларме С. Бросок костей // П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме. Стихотворения. Проза. Москва .: РИПОЛ КЛАССИК, 1998. – С. 544-567
28. Миронюк Л.В. Генезис неоромантизму / Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. : Лінгвістика і літературознавство. Київ – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. Вип. XI. – С. 133-140.
29. Наливайко Д.С. Письменник життя й боротьби: Передмова // Лондон Дж. Твори: В 2-х т. Том1. Київ: Дніпро, 1986. С.3-18
30. Ницше Ф. «Веселая наука» («La gaya scienza»)/пер.К.А.Свасяна

URL : <https://nietzsche.ru/works/main-works/svasian>

31. Ницше Ф. Так казав Заратустра. Жаданья влады / К.: Основы, 2003.

URL : <https://libcat.ru/knigi/nauka-i-obrazovanie/filosofiya/32067-145-fr-dr-h-n-cshe-tak-kazav-zaratustra-zhadannya-vladi.html>

32. Ницше Ф. Антихрист. Сочинения в 2-х т. Т.2. Пер. с нем; Сост., ред., и авт. примеч. К.А.Свасьян. Москва : Мысль, 1990. С.631-690. URL : <https://nietzsche.ru/works/main-works/svasian>

33. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / Пер. с нем. Е.Герцык и др. Москва : Культурная Революция, 2005. 880 с. URL : <https://nietzsche.ru/works/main-works/svasian>

34. Румянцева Т.Г. Ницше / Новейший философский словарь : 3 изд., исправл. Минск : Книжный дом. 2001. С.692-695

35. Румянцева Т.Г. Воля к власти / Новейший философский словарь : 3 изд., исправл. Минск : Книжный дом. 2001. С.185-189

36. Стоун И. Моряк в седле: Художественная биография Джека Лондона / Пер. с англ. М.Кан. Москва : Книга, 1984. 336 с. URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/baltrop-london-chelovek/lichnoe-ya.htm>

37. Фонер Ф. Джек Лондон – американский бунтарь / Пер. с англ. Р.Самарина / Москва : «Прогрес», 1966. 319с. URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/baltrop-london-chelovek/lichnoe-ya.htm>

38. Чебан О. И. Джек Лондон в зеркале американской критики / О.И.Чебан // США – Канада: экономика, политика, культура. № 5. 2007. С. 91-100.

39. Чебан О.И. Из истории освоения в критике наследия Д. Лондона // Вестник МГОПУ им. М.А.Шолохова. Серия филологическая. 2008. № 12. С. 391-395

40. American Realists and Naturalists. In.: Dictionary of Literary Biography. Vol.20. – Detroit, 1982. – P.352.

41. Auerbuch J. Male Call: Becoming Jack London. Durham: Duke Univ.

Press, 1996. 289 p.

42. Earl J. Wilcox. Introductory Remarks About London's Literary Naturalism.: http://www.jacklondon.net/writings/Essays/intro_literary_naturalism.html

43. McClintock J. Jack London's Strong Truths: A Study of His Short Stories. 2nd ed. Michigan State University Press, 1997. 225 p.

44. Sinclair A. Jack. A biography. N. Y., 1971. 248 p.

45. Columbia Literary History of the United States. Ed. by E. Elliott. – N.Y., 1981. 542p.

46. Woodbridge H. Jack London's Bibliography. 1966.